

TEHNIK NULIS KARYA ILMIAH

MAKALAH

Disampaikan dalam Pendidikan dan Pelatihan Profesi Guru

ku

Dr. Hj. Nunuy Nurjanah, M.Pd.

NIP 196707101991022001

**JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS PENDIDIKAN BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS PENDIDIKAN INDONESIA**

2009

DAFTAR EUSI

kaca

I.	BUBUKA	
A.	Harti Karya Ilmiah	1
B.	Ciri-ciri Karya <i>lmiah</i>	2
C.	Tujuan Nulis Karya Ilmiah	2
D.	Fungsi Karya Ilmiah	3
E.	Jenis-jenis Karya Ilmiah	4
F.	Bedana Karya Ilmiah jeung Karya Populer	4
II.	LENGKAH-LENGKAH NULIS KARYA ILMIAH	
A.	Tahap Persiapan	5
B.	Tahap Ngumpulkeun Data/Informasi	5
C.	Tahap Ngonsep Karya Ilmiah	7
D.	Tahap Mariksa Karya Ilmiah	8
E.	Tahap Nulis Karya Ilmiah	8
III.	EVALUASI	15
	DAFTAR PUSTAKA	16
	LAMPIRAN	17

TEHNIK NULIS KARYA ILMIAH

I. BUBUKA

Karangan ilmiah mangrupa sarana anu kacida pentingna pikeun nyebarkeun ilmu pangaweruh jeung teknologi. Teu saeutik jalma anu kadorong pikeun ningkatkeun aktivitasna ku maca karya ilmiah jalma sejen. Malah karya ilmiah bisa dijadikeun tatapakan enggoning nangtukeun hiji kabijakan. Tina kituna, geus jadi katangtuan yen nulis karya ilmiah kudu ngagunakeun basa anu bener tur hade supaya gampang kahartina ku nu maca.

Samemeh dipedar perkara engkah-lengkah nulis karya ilmiah, diebrehkeun heula (1) harti karya ilmiah, (2) tujuan nulis karya ilmiah, (3) fungsi karya ilmiah, jeung (4) bedana karya ilmiah jeung karya populer.

A. Harti Karya Ilmiah

Aya sawatara wangenan karya ilmiah di antarana saperti kieu.

1. Karya ilmiah nya eta hiji karangan anu disusun sacara sistematis tur sifatna ilmiah (Wardani, 2007).
2. Karya ilmiah nya eta karangan ilmu pangaweruh anu ngebrehkeun fakta jeung ditulis dumasar kana metode penulisan anu bener tur hade (Brotowijoyo dina Arifin, 1987).
3. Karya ilmiah nya eta hasil panalungtikan ilmiah anu disusun jeung ditulis sacara sistematis sarta merhatikeun aturan tehnik penulisan karya ilmiah (Sudjana, 1988).

B. Ciri-ciri Karya Ilmiah

Tina wangenan karya ilmiah tadi ebreh ayana ciri-ciri karya ilmiah. Leuwih lengkepna, Wardani ngebrhkeun ciri-ciri karya ilmiah saperti kieu:

1. Ditilik tina jihad eusi, karya ilmiah mangrupa pangaweruh anu ngebrehkeun pamikiran, deskripsi ngeunaan hiji hal atawa cara ngungkulan hiji pasualan.
2. Pangaweruh anu diebrehkeun teh dumasar kana fakta atawa data (kajian empirik) atawa kana teori-teori anu geus diuji benerna.
3. Karya ilmiah ngandung bebeneran anu objektif tur jujur dina penulisanana.
4. Basa anu digunakeunana nya eta basa baku, ngagunakeun istilah teknis jeung ngagunakeun istilah-istilah denotatif deuih.
5. Sistematika nulisna gugon kana cara anu tangtu.

C. Tujuan Nulis Karya Ilmiahkeun

Wardani (2007) ngebrehkeun lima tujuan nulis karya ilmiah .

1. Nepikeun pamikiran ka masarakat atawa lingkungan nu tangtu. Upamana dina wangun artikel anu ditulis dina media massa
2. Nyumponan papancen anu mangrupa pasaratan praogram studi. Upamana, program S1 kudu nulis skripsi, program S2 kudu nulis tesis, jeung program S3 kudu nulis disertasi.
3. Nyawalakeun pamikiran di lingkungan nu tangtu atawa dina pertemuan ilmiah. Upamana, karya ilmiah disusun pikeun hiji seminar, simposium, diskusi panel, jst,
4. Milu pasangiri nulis karya ilmiah. Upamana, milu Lomba Karya Tulis Ilmiah anu dilaksanakeun ku Depdiknas anu biasana diayakeun unggal taun.

5. Nyebarkeun hasil panalungtikan ka sakumna masarakat atawa ka lingkungan nu tangtu. Upamana, nulis artikel hasil panalungtikan dina majalah ilmiah.

D.Fungsi Karya Ilmiah

Nurutkeun Wardani (2007) mangfaat karya ilmiah bisa dibagi dua: (1) mangpaat pikeun masarakat jeung (2) mangpaat pikeun nu nulisna. Luyu jeung fungsina, pikeun masarakat karya ilmiah bisa dimangpaatkeun jadi

- (1) rujukan atawa referensi dina nyiapkeun karya tulis atawa kagiatan ilmiah;
- (2) sarana pendidikan pikeun ngajembaran wawasan hiji jalma dina widang ilmu anu ditelebanana; jeung
- (3) bisa nyebarkeun kamekaran ilmu pangaweruh sakumna masarakat atawa kelompok nu tangtu.

Ari mangfaat karya ilmiah pikeun nu nulisna diebrehkeun ku Arifin (1987).

1. Bisa mekarkeun kamaheran maca efektif, sabab manehna kudu maca sawatara rujukan samemeh tret nulis. '
2. Bisa dipake latihan ngahijikeun hasil bacaan jeung pamikiranana sorangan.
3. Leuwih ngakrabkeun nu nulis jeung kagiatan perpustakaan, upamana dina ngagunakeun katalog lamun neangan buku anu diperluken.
4. Ningkatkeun kamampuh nu nulis dina ngaorganisasikeun jeung ngebrehkeun fakta jeung data anu jelas tur sistemtis.
5. Nambahan kasugemaan intelektual nu nulis, nya eta kasugemaan anu aya patalina jeung kamampuh dirina ngebrehkeun hazanah kaelmuanana.
6. Ku kagiatan nulis karya ilmiah, nu nulis geus milu nyumbangkeun hazanah paelmuanana ka sakumna masarakat.

F. Jenis-jenis Karya Ilmiah

Mulyadi (2004) ngabagi-bagi karya tulis ilmiah saperti kieu.

A. Laporan Hasil Kajiatan Ilmiah:

- ✓ Panalungtikan
- ✓ Pengembangan
- ✓ Evaluasi

B. Tulisan Ilmiah:

- ✓ Makalah
- ✓ Tulisan Ilmiah Populer
- ✓ Prasaran dina pertemuan ilmiah
- ✓ Artikel

C. Buku:

- ✓ Modul
- ✓ Diktat
- ✓ Tarjamahan

G. Bedana Karya Ilmiah jeung Karya Ilmiah Populer

Bedana antara karya ilmiah jeung karya ilmiah populer bisa dititinan tina wangenanana. Karya ilmiah mah dihartikeun tulisan anu miboga sifat paelmuan atawa nyumponan sarat ilmu pangaweruh. Biasana basana sok ngagunakeun istilah teknis, nepi ka nu maca teh hoream. Ari karya ilmiah populer mah basana ngagunakeun basa umum, nepi ka gampang kaharti ku masarakat awam oge. Kadar kailmiahana dina karya ilmiah populer mah geus diolah ku basa anu hampang tur gampang nepi ka matak resepeun nu maca.

II. LENGKAH-LENGAH NULIS KARYA ILMIAH

Langkah-langkah nulis karya ilmiah nurutkeun Arifin (1987) ngawengku: (1) tahap persiapan, (2) 'pengumpulan' data, (3) 'pengonsepan', (4) mariksa konsep, jeung (5) nulis karya ilmiah.

A. Tahap Persiapan

Aya sawatara hal anu kudu dipigawe dina nyiapkeun karya tulis ilmiah.

1. Milih topik/masalah anu jelas tur spesifik pikeun karya tulis
2. Ngaidentifikasi calon 'pembaca' karya ilmiah
3. Nangtukeun ambahan eusi materi pikeun karya ilmiah

Satuluyna, dina tahap persiapan ieu nu nulis bisa ngumpulkeun informasi pikeun nulis karya ilmiah ku cara ngamangfaatkeun perpustakaan anu mangrupa sumber data, informasi, jeung bahan pikeun tulisan. Lian ti perpustakaan, nulis bisa ngalakukeun wawancara pikeun ngumpulkeun bahan/informasi tulisan.

B. Tahap Ngumpulkeun, Ngolah, jeung Ngalalisis Data

Ku instrumen, data anu dipikahayang ku urang bisa dikumpulkeun. Masalah nu muncul saterusna nya eta keur naon eta data teh jeung kudu dikumahakeun?

Data anu geus diteangan atawa dikumpulkeun kalawan susah payah bari jeung ngaluarkeun dana anu teu saeutik teh taya lian pikeun nguji hipotesis (lamun kuantitatif) atawa sakurang-kurangna pikeun ngajawab pertanyaan

panalungtikan (lamun kualitatif). Tina kituna, dumasar warna datana analisis teh dibagi dua nya eta

- (1) analisis data kualitatif jeung
- (2) analisis data kuantitatif.

Aya sababaraha tujuan analisis data.

1. ngaorganisasi data;
2. ngelompokkeun data jadi unit-unit;
3. ngayakeun sintesis data:
4. neangan pola analisis data;
5. manggihan mana anu penting jeung mana anu ditalungtik; jeung
6. nangtukeun naon anu bisa ditepikeun ka jalma sejen.

Iraha jeung di mana data dianalisis?

1. Di lapangan: waktu ngumpulkeun data.
2. Di lapangan: sanggeus ngumpulkeun data; samemeh proses ngumpuikéun data rengse.
3. Di luar lapangan: sanggeus rengse ngumpuikéun data.

Aya sababaraha hal anu kudu diperhatikeun waktu ngumpulkeun data?

1. Jieun kaputusan pikeun ngawatesanan data anu diperlukeun.
2. Rancang cara ngumpulkeun data dumasar kana anu kapanggih dina waktu ngumpulkeun data samemehna.
3. Tulis saloba-lobana "komentar panalungtik" ngeunaan ide anu dihasilkeun.
4. Jieun catetan tina naon anu kapanggih.

Samemeh dianalisis, data teh kudu diolah heula. Aya sababaraha langkah dina ngolah data.

a) Meresihan data

Hartina, mariksa deui jawaban responden, naha unggal pertanyaan geus dijawab ku responden atawa acan. Lamun geus dijawab, naha cara ngajawabna geus bener atawa acan. Jeung saterusna.

b) Nyieun kode

Hartina, mere tanda atawa kode kana data supaya gampang mariksa jawabanana.

c) Ngalakukeun skoring/mere angka

Hususna kana data anu dikuantifikasikeun sarta ngitung angka pikeun unggal jawaban responden.

d) Ngagolongkeun kategori jawaban dina tabel-tabel, boh dina tabel frekuensi boh dina tabel skor atawa ajen, luyu jeung kaperluan.

e) Ngolah jeung ngitung data iuyu jeung kapentingan nu nalungtik.

f) Ngadeskripsikeun hasil-hasil ngitung dina wangun tabel, grafik, jeung sajabana.

g) Napsirkeun hasil ngolah data dina wangun pernyataan-pernyataan verbal luyu jeung permasalahan panalungtikan.

h) Analisis data nu leuwih jero diiakukeun pikeun nguji hipotesis.

C. Tahap Ngonsep Draf Karya Ilmiah

Lamun data geus dikumpulkeun, nu nulis bisa milih tur ngelompokkeun eta data dumasar kana jenisna, sifatna, atawa wangunna. Nu nulis kudu nangtukeun data mana anu rek diebrehkeun leuwih ti heula jeung data mana anu rek diebrehkeun kadua, jeung saterusna. Nu nulis kudu ngolah jeung nganalisis data ku tehnik-tehnik anu geus ditangtukeun—luyu jeung sifat

datana naha kuantitatif atawa kualitatif. Satuluyna, nu nulis bisa mimiti ngonsep karya ilmiah luyu jeung sistematika anu geus ditangtukeun.

D. Tahap Mariksa Karya Ilmiah

Memeh titik eta konsep teh dipariksa heula bisi aya pedaran anu patumpang tindih atawa bolak balik. Lamun kapanggih aya pedaran anu patumpang tindih atawa bolak-balik nya kudu dibenerkeun. Cindekna, dina ieu tahap, nu nulis kudu mariksa eusi karangan, cara ngebrehkeun eta karangan, oge mariksa basa anu digunakeun dina eta karangan.

E. Tahap Nulis/Ngalaporkeun Karya Ilmiah

Dina nulis laporan karya ilmiah aya sawatara hal anu kudu diperhatikeun: (1) susunan laporan, (2) basa laporan, (3) visualisasi laporan, jeung (4) format laporan.

a. Susunan laporan

Umumna laporan panalungtikan disusun saperti kieu.

Bagian bubuka, anu ngawengku:

- a. Lembar jilid luar
- b. Lembar jilid jero
- c. Lembar legalisasi (lamun perlu)
- d. Pangjajap
- e. Daftar eusi (lamun perlu bisa dilengkepan ku daftar tabel, daftar peta, daftar gambar, jeung saterusna).

Bagian Eusi (Bab-bab eusi disaluyukeun jeung bab-bab eusi laporan sabenerna) anu ngawengku hal-hal ieu di handap.

Bab I. BUBUKA

1.1 Kasang Tukang

Eusina ngeunaan data/informasi anu aya patalina jeung panalungtikan sarta informasi ngeunaan panalungtikan sejen anu aya patalina jeung eta panalungtikan. Dina kasang tukang ieu oge dijelaskeun pentingna eta panalungtikan.

1.2 Masalah

Eusina rumusan-rumusan masalah anu rek diteangan jawabanana ku eta panalungtikan. Hadena mah diebrehkeun ngeunaan konsekuensi lamun eta panalungtikan teu dilaksanakeun.

1.3 Tujuan

Eusina ngajentrekeun tujuan sarta hasil-hasil anu hayang dihontal ku eta panalungtikan sarta mangfaat jeung pangaruh hasil panalungtikan (dipatalikeun jeung kasang tukang).

1.4 Ambahan Panalungtikan

Eusina pedaran ngeunaan wates-wates/ambahan panalungtikan, boh ngeunaan legana boh ngeunaan jerona eta panalungtikan.

BAB II LANDASAN TEORETIS

2.1. Hasil kajian kapustakaan

Eusina hasil-hasil talaah kapustakaan anu aya patalina jeung eta panalungtikan.

2.2. Anggapan dasar/asumsi

Eusina anggapan-anggapan/asumsi-asumsi anu jadi tatapakan eta panalungtikan.

2.3. Hipotesis (lamun aya)

Eusina hipotesis-hipotesis (jawaban sementara) anu diajukeun dina panalungtikan.

2.4. Definisi operasional

Eusina definisi-definisi anu operasional tina sajumlah konsep panalungtikan. Hiarahi konsep nepi ka operasinal saperti kieu: Konsep-- pangalaman/empiris — operasionalisasina.

BAB III METODE JEUNG TEHNIK PANALUNGTIKAN

3.1. Metode/pamarekan jeung paradigma panalungtikan

Eusina ngeunaan metode/pamarekan anu rek digunakeun dina panalungtikan.

3.2 Sumber data

Eusina ngajentrekeun populasi jeung atawa sampel anu jadi objek panalungtikan. Lamun panalungtikan nyokot data tina sampel, ebrehkeun tehnik nyokot sampel anu digunakeun sarta alesan ngagunakeun eta tehnik. Ebrehkeun lobana anggota sampel anu rek dijadikeun objek panalungtikan deuih.

3.3 Instrumen

Eusina ngajeiaskeun karakteristik instrumen anu rek dipake. Ebrehkeun deuih kumaha validitas jeung reliabilitas eta instrumen. Lian ti eta, ebrehkeun ngeunaan variabel-variabel anu rek dikumpuikéun dina ngagunakeun eta instrumen.

BAB IV. PEDARAN HASIL PANALUNGTIKAN

Eusina bisa ngan sabab atawa sababaraha bab. Dina ieu bab teh dirinci ngeunaan analisis data sarta tafsiranana. Unggal analisis dipungkas ku kacindekan.

BAB V. KACINDEKAN JEUNG SARAN

1. Rangkuman

Eusina rangkuman sakumna kacindekan unggal satuan analisis.

2. Kacindekan

Eusina kacindekan anu leuwih lega sarta generalisasi dumasar kana rangkuman atawa kacindekan unggal satuan analisis.

3. Saran jeung rekomendasi

Eusina saran atawa rekomendasi.

Bagian Ahir

Eusina ngawengku:

a. Daftar kapustakaan

b. Lampiran-lampiran

- 1) instrumen panalungtikan
- 2) Data-data panalungtikan (hadena mah dina matriks data)
- 3) Biodata Panalungtik
- 4) Surat-surat anu dianggap perlu

b. Basa laporan

Lian ti susunan laporan, basa laporan kudu diperhatikeun deuih. Dina hal basa, aya sawatara hal anu kudu dititenan: (1) ejahan, (2) kecap-kecap jeung istilah, (3) kalimah, jeung (4) paragraf.

1. Ejahan

Laporan panalungtikan anu hade tinangtu kudu ngagunakeun ejahan anu geus dibakukeun. Dina basa Sunda kudu gugon kana palanggeran ejahan basa Sunda. Lamun laporanana ditulis make basa Indonesia, tinangtu kudu gugon kana *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Indonesia yang Disempurnakan*

.2. Kecap-kecap jeung istilah

Kecap-kecap anu digunakeun dina laporan panalungtikan kudu kecap-kecap anu ngandung harti anu lugas jeung enotatif. Unggal kecap ngan ngalambangkeun hiji harti atawa konsep.

Istilah-istilah anu digunakeun kudu miboga harti anu angger sarta kudu luyu jeung aturan ngawangun istilah.

3. Kalimah

Kalimah-kalimah anu digunakeun dina laporan panalungtikan kudu efektif. Aya sababaraha ciri kalimat efektif nya eta

- (1) kalimah kudu miboga sakurang-kurangna subjek jeung predikat;
- (2) kalimah kudu mibanda simpay ide jeung simpay struktur;
- (3) kalimah kudu mibanda konstruksi anu sarua/sajajar;
- (4) kalimah kudu irit/ekonomis; jeung
- (5) dina kalimah kudu kagambar bagian kalimah anu diutamakeun jeung runtuyan anu logis.

Supaya kalimah efektif tinangtu nu nulis kudu ngawasa aturan-aturan saperti tata basa, kabeungharan kecap, jeung istilah-istilah dina eta widang panalungtikan.

3. Paragraf

Paragraf teh mangrupa wangun basa anu leuwih lega batan kalimah. Ku sabab kitu, biasana paragraf diwangun ku sawatara kalimah. Kalimah-kalimah dina paragraf kudu mangrupa beungkeutan katunggalan nu silih lengkepan enggoning ngebrehkeun hiji poko pikiran.

Paragraf nu hade kudu mibanda kohesi, koherensi, jeung pamekaran. Kohesi baris ngawujud upama aya simpay ide. Koherensi bakal nyampak

upama aya simpay wangun kalimah anu merenah. Pamekaran baris kahontal upama paragraf teh lengkep nya eta paragraf anu kaiimah topikna dimekarkeun ku kalimah-kalimah pangrojong nepi ka ide poko paragraf jelas.

c. *Visualisasi Laporan*

Data-data anu diebrehkeun dina laporan panalungtikan hadena mah ditulis henteu dina lambang verbal (kecap-kecap) tapi dina wangun lambang-lambang visual. Aya sababaraha rupa lambang visual, upamana tabel, diagram, grafik, jeung peta.

d. *Format Laporan*

1. Ukuran Keretas

Keretas anu biasa dipake pikeun nulis laporan biasana ukuran kuarto. Ukuran keretas ti luhur jeung gigir kenca biasana 4 cm; ti handap jeung gigir katuhu biasana 4 cm.

2. Cara Nulis *Catatan Kaki*

Catatan kaki biasana dipake pikeun nuliskeun hal-hal saperti ieu di handap.

- a) Katerangan husus atawa katerangan tambahan anu penting tapi teu bisa diasupkeun kana teks.
- b) Komentor husus ngeunan bagian anu tangtu dina teks.
- c) Cutatan anu bisa ngaganggu ka lantaran lamun ditulis dina teks.

3. Cara Mere Nomer

Cara mere nomer bisa dua cara. Contona saperti ieu di handap.

I. Angka Rumawi Gede

A. Huruf gede

1. Angka Latin

a. Huruf leutik

1) Angka latin make kurung buka

a) Huruf leutik make kurung buka

(1) Angka Latin dina jero kurung

(a) Huruf leutik dina jero kurung

III. EVALUASI

1. Terangkeun naon sababna karya ilmiah populer leuwih ngirut nu macana batan karangan ilmiah!
2. Umumna karangan ilmiah teh diwangun ku bagian bubuka, bagian inti, jeung bagian panutup. Terangkeun naon bae eusina masing-masing eta bagian teh!
3. Jentrekeun aspek-aspek anu ngabedakeun antara karya tulis ilmiah jeung karya ilmiah populer!
4. Naon bae anu kudu dilaksanakeun dina persiapan nulis karya ilmiah? Terangkeun!
5. Tangtukeun hiji topik karya ilmiah! Tuluy jjeun rangka karya ilmiahna!
6. Mekarkeun rangka karya ilmiah nomer 5 tadi nepi ka ngawangun hiji karya ilmiah anu bener tur hade!

DAFTAR PUSTAKA

- Arifin, E. Zaenal. (1987). *Penulisan Karangan Ilmiah dengan Bahasa Indonesia yang Benar*. Jakarta: PT Mediyatama Sarana Perkasa.
- Effendi, Sofian. (1995). *Metode Penelitian Survei*. Jakarta: LP3ES.
- Ghony, Djunaidi. (1991). *Pedoman di Dalam Penelitian & Penilaian*. Surabaya: Usaha Nasional.
- Moleong, Lexy J. (1995). *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya.
- Mulyadi, HP. (2005). "Makalah Pemasalahan Penulisan Makalah Ilmiah" Semarang: LPMP Jawa Tengah.
- Sudjana, Nana. (1988). *Tuntunan Penyusunan Karya Ilmiah*. Bandung: Sinar Baru.
- Wardani, I.G.A.K. (2007). *Teknik Menulis Karya Ilmiah*. Jakarta: Universitas Terbuka.

Lampiran

Conto 1

INOVASI PENDIDIKAN

ku

Nunuy Nurjanah

A. Bubuka

Inovasi pendidikan nya eta hiji ide, barang, atawa metodeu anu karasa mangrupa hal anu anyar pikeun hiji jalma atawa pikeun masarakat, boh mangrupa invensi boh mangrupa *discovery* anu digunakeun pikeun ngahontal tujuan pendidikan atawa pikeun ngungkulan masalah-masalah pendidikan. Invensi nya eta hiji pamanggih anu bener-bener anyar--mangrupa hasil kreasi manusa. Contona, pamanggih ngeunaan teori diajar, cara ngolah barang, mode pakean, jst. Ari *discovery* mah nya eta hiji pamanggih ngeunaan barang atawa hal anu eta barang atawa hal teh sabenerna mah geus aya, tapi can dipikanyaho ku jalma rea. Contona, pamanggih kana Benua Amerika. Pan Amerika teh ti baheulana ge geus aya, tapi kakara kapanggih ku Columbus taun 1492. Conto *discovery* sejenna nya eta hukum gravitasi. Sabenerna, bumi ti baheulana ge geus boga gravitasi, tapi kakara kanyahoan ku Newton anu dingaranan hukum gravitasi bumi.

B. Alesan perluna inovasi pendidikan

Masarakat teh terus mekar luyu jeung suksesna pangwangunan. Tah kamekaran ieu teh kudu sumebar kaasup dina widang pendidikan. Pendidikan moal mekar, lamun teu dibarengan ku inovasi pendidikan. Tina kituna, inovasi pendidikan teh kacida pentingna dira raraga ningkatkeun ajén pendidikan.

C. Ambahan inovasi pendidikan

Dina dunya atikan, inovasi anu kudu dilakukeun teh ngawengku tilu hal, nya eta inovasi guru, siswa, jeung bahan ajar. Leuwih tetela, eta widang inovasi katut rincian inovasina digambarkeun dina ieu bagan.

Widang Inovasi	Paradigma Heubeul	Paradigma Anyar
1. Guru	a. nerapkan model b. ngatur siswa c. loba nanya ka siswa d. nepikeun materi	a. ngarancang model b. nungtut siswa diajar/ngayakeun kreasi c. ngarojong siswa nanya d. nyieun materi misteri supaya kapanggih ku siswa
2. Siswa	a. ngaregepkeun b. ngalakukeun verifikasi c. ditanya d. nyatet e. ngaregepkeun f. diatur ku guru	a. ngalakukan kegiatan b. inkuiri c. nanya d. nyieun rangkuman e. presentasi f. ngararancang sorangan
3. Bahan Ajar	a. dumasar kana pangaweruh b. museur kana aktivitas guru c. nungtut siswa ngapalkeun d. narima materi e. ditarima sacara individual	a. dumasar kana kompetensi b. museur kana aktivitas siswa c. nungtut siswa sina mikir d. manggihan materi e. ditarima sacara kolaborasi

D. Panutup

Inovasi teh mangrupa hasil gawe. Tina kituna, lamun teu digawe moal aya inovasi. Lian ti eta, inovasi merlukeun kawani pikeun migawe hiji hal anu dirojong ku pamikiran konseptual anu bener-bener dirancang dibarengan ku keyakinan yen eta pamikiran teh ngahasilkeun hiji hal anu mangfaat.

Hasil inovasi, kaasup hasil inovasi pendidikan bakal leuwih efektif lamun dirancang babarengan tur hasilna dibewarakeun. Sarana pikeun ngabewarakeunana bisa dilakukeun ku kelompok-kelompok saperti KKG atawa ku organisasi profesi anu papancenna ningkatkeun ajen profesionalisme guru.

Loba inovasi anu mimitina mah mangrupa inovasi mikro, tapi jadi makro tur bisa ngahontal tujuan anu kacida legana. Upamana, inovasi anu dilakukeun ku Thomas Edison dina ngawanohkeun lampu pijar--pan ahirna jadi dirojong ku hiji inovasi anu

kacida rongkahna. Antukna, inovasi Thomas Edison bisa mere mangfaat tur bisa ningkatkeun ajen hirup sakumna manusa di alam dunya.

E. Pabukon

Dahar, R.W. 1984. *Teori-teori Belajar*. Jakarta: Erlangga.

Dahlan, D.M. 1990. *Model-model Mengajar*. Bandung: CV Diponegoro.

Ibrahim. 1988. *Inovasi Pendidikan*. Jakarta: Depdikbud Dirjen Dikti P2LPTK.

Rogers M. & Shoemaker F. Floyd. 1983. *Diffusion of Innovation*. New York: The Free Press A Division of Macmillan Publishing Co. Inc.

Tilaar, H.A.R. 1999. *Beberapa Agenda Reformasi Pendidikan Nasional*. Magelang: Tera Indonesia.

Triono, Dwi Condro. 2008. "Pendidikan dalam Strategi Pendidikan Global". Makalah Seminar Peduli Pendidikan, Kalam UPI.

Conto 2

MEKARKEUN MINAT BASA SUNDA DI TAMAN KANAK-KANAK

ku
Nunuy Nurjanah

A. BUBUKA

Dina *Peraturan Pemerintah Republik Indonesia No. 27 Tahun 1990* ngeunaan Pendidikan Prasekolah disebutkeun yen pendidikan prasekolah anu ngawengku Taman Kanak-Kanak, Kelompok Bermain, jeung Penitipan Anak mangrupa atikan pikeun ngarojong tumuwuh jeung mekarna jasmani katut rohani murid di luar lingkungan kulawarga samemeh asup ka sakola dasar anu dilaksanakeun ku jalur pendidikan sekolah nyaeta TK atawa anu dilaksanakeun ku jalur pendidikan luar sekolah nyaeta Kelompok Bermain jeung Penitipan Anak. TK teh aya nu dilaksanakeun ku pamarentah tapi lolobana mah dilaksanakeun ku masarakat. Ari Kelompok Bermain jeung Penitipan Anak mah sagemblengna dilaksanakeun ku masarakat.

Tujuan diayakeun pendidikan prasekolah nyaeta pikeun mantuan numuwuhkeun dasar-dasar pikeun kamekaran sikap, pangaweruh, kaparigelan, jeung daya cipta anu diperlukeun ku murid dina nyaluyukeun dirina kana lingkunganana pikeun tumuwuh jeung kamekaran dirina satuluyna. Pikeun ngahontal eta tujuan, disadiakeun program diajar anu ngawengku mekarkeun (1) moral Pancasila, (2) agama, (3) disiplin, (4) kamampuh ngagunakeun basa, (5) daya pikir, (6) daya cipta, (7) perasaan/emosi, (8) kamampuh bermasyarakat, (9) kaparigelan, jeung (10) jasmani.

Kamampuh ngagunakeun basa teh mangrupa salah sahiji program Taman Kanak-Kanak. Ku kituna, dina bagian B baris diebrehkeun conto-conto atikan basa Sunda di TK.

B. Atikan Basa Sunda di Taman Kanak-Kanak

Loba para ahli anu ngebrehken harti kecap pendidikan. Salah sahijina ngebrehkeun yen pendidikan umumna ngandung harti bingbingan sacara sadar ku pendidik (jalma dewasa) kana kamekaran jasmani jeung rohani murid (anu can dewasa) pikeun ngawangun kapribadian anu utama.

Tina eta wangenan ebreh yen aya dua subyek utama dina proses pendidikan nyaeta ayana pendidik jeung murid. Supaya proses pendidikan lumangsung kalawan efektif, diperlukeun ayana suasana anu akrab antara dua komponen utama ieu. Patali jeung ieu hal Shapiro (1997:97) ngebrehkeun sababaraha pituduh enggoning nyiptakeun situasi akrab antara jalma dewasa jeung murid anu umurna antara 3--10 taun, nya eta nalika murid resep ngadengekeun carita. Pereleanana saperti ieu di handap..

1. Milih carita anu luyu jeung tingkat paniten budak.
2. Milih waktu anu pinuh ku kaakraban.
3. Maca kalawan sumanget tur make lentong anu merenah.
4. Kudu mindeng ngayakeun kontak panca indra jeung budak dina waktu maca.
5. Bere kasempetan sangkan budak ngomentaran atawa ngajukeun sababaraha pertanyaan kana eta carita.
6. Ciptakeun eta kagiatan teh sangkan bener-bener mere kasenangan.
7. Ciptakeun kaakraban pisik jeung budak.
8. Carita kudu dipungkas ku kaayaan anu pikabungaheun.
9. Bere kasempetan sangkan budak mungkaskeun carita ku sorangan pikeun mantuan mekarkeun daya nalarna.

Ayeuna baris disodorkeun sawatara conto atikan basa Sunda di TK.

Conto 1

Tema: Aku

Catetan:

Murid sina ngawanohkeun dirina (ngaran diri jeung kulawargana sarta alamat imahna).

Conto:

Abdi   Nina
 Pun bapa namina   Mamat
 Pun biang namina   Enur
 Rorompok   di Jalan Cidadap Girang No. 33.

Satuluyna murid bisa giliran nyaritakeun tur ngawanohkeun dirina. Hadena mah guru teu meunang nyempad naon-naon anu diebrehkeun ku muridna. Upama muridna aya masalah, kakara dibantuan ku guru.

Guru bisa ngebrehkeun jasa indung bapa ka muridna saperti anu kaunggel dina pupuh maskumambang.

1. He barudak kudu mikir ti leuleutik
    maneh kahutangan
    ku kolot ti barang lahir
    nepi ka ayeuna pisan.
2. Ka panggawe matak hese matak pusing
    nyorang kasusahan
    kolot nya mere rejeki
    dahar leueut papakean.
3. Maraneh teh kudu pisan boga pikir
    niat mulang tamba
    ka kolot rek males asih
    dimana geus cumarita.

Malah murid bisa sina ngabayangkeun kumaha lamun manehna geus teu indung teu bapa (pahatu lalis) saperti dina dongeng budak pahatu.

BUDAK PAHATU

Jaman baheula aya dua budak pahatu, lanceukna lalaki, ari adina awewe. Ari imahna deukeut hiji leuweung nu loba tangkal bubuahan anu ngareunah, kayaning pari, kupa, huni, pining, jeung salianna.

Dina hiji mangsa, barudak teh rek ngala buah kupa ka leuweung. Barang datang ka leuweung, cek lanceukna, “Nyai, Akang arek ngala bubuahan, ku Nyai pulungan.”

“Heug Akang,” cek adina.

Terekel budak teh naek. Barang keur jongjon ngala kupa, leor aya oray sanca, nyampeurkeun adina anu keur diuk nyanghunjar lambar, nyarande kana catang.

Gep ngegel oray teh kana sukuna. Budak teh hariring ngawih.

“Kang tulungan, Kang tulungan!
aya nu gagarayaman
kana bitis jeung ngegelan
cing geuwat kuring tulungan.”

“Usap bae, Nyai, meureun sireum,” cek lanceukna.

Budak awewe teh, sapanjang bisa keneh ngomong mah, teu eureun-eureun ngawih menta tulung.

Tapi ku lanceukna teu ditilih, marukanana sireum bae.

Tungtungna leg bae budak teh diteureuy buleud, sarta orayna tuluy asup ka jero leuwi.

Lanceukna reuwaseun naker sabab adina repeh bae teu kecet-kecet. Tuluy turun. Barang datang ka handap, manehna kageteun pisan sarta ngira yen adina dihakan oray. Tuluy disusul tapak oray teh. Kabeneran barang nepi ka hiji tempat, orayna kapanggih keur gulang-guling bae, teu bisaun indit. Budak lalaki ngadenge manuk haur disada, pokna, cukrih, cukrih, turih ku pucuk eurih.”

Budak lalaki teh gancang ngala pucuk eurih sarta beuteung oray teh diturih.

Gorehel adina kapanggih ti jero beuteung oray, tuluy dibawa balik. Barang datang sok digolerkeun di tengah imah sarta tuluy digeberan ku manehna bari ngawih.

“Geber-geber hihid aing
hihid aing kabuyutan
titinggal nini awaking.”

Kerenyed suku budak teh usik. Pok deui lanceukna ngawih.

Kerenyed deui awkna usik; kitu bae satuluyna, nepi ka hirupna deui budak awewe teh.

Gabrug dirontok ku lanceukna bari diciuman, tina sukana sarta omongna, “Nyai, tina maneh geus salamet deui, Akang boga pakaulan, rek lalayaran di leuwi Cipatahunan.”

Sanggeus kitu, isukna tuluy eta budak teh nyieun rakit.

Harirta keneh rakitna anggeus sarta tuluy dipake lalayaran ku duaan di Cipatahunan.

Kocapkeun dina poe eta aya hiji raja eukeur bubujeng diiring ku pamatang-pamatang jeung balad-baladna.

Barang nepi ka lebah nu lalayaran tea, Si Lengser nenjo nu dina rakit tuluy unjukan ka raja, yen aya budak awewe dipaling ku bangsat dina rakit.

“Geuwat paehan bangsatna,” timbalan raja.

Tuluy budak lalaki teh dibaredilan, datang ka maotna, tuluy bangkena dialungkeun ka leuwi.

Ari adina lenggerek bae kapaehan; ku raja tuluy dicandak mulih, kersana rek diangken putra.

Barang sumping ka karaton, budak teh inget deui.

Ku raja budak teh tuluy dipariksa, ti mana asal-usullna, saha nya indung bapa, jeun g saha lalaki nu tadi tea.

Jawabna, “Nun Gusti, abdi teh parantos teu indung teu bapa. Dupi ti rorompok, mung duaan bae sareng punlanceuk nu dipaehan tadi di leuwi tea.”

Barang raja ngadangu piunjuk budak awewe kitu, anjeunna hanjakaleun pisan, tuluy nimbalan ka Si Lengser, ayeuna sia indit ka alun-alun, takol bende, bejakeun ka jalma-jalma, yen minggu hareup urang marak leuwi Cipatahunan, tapi lain ngala laukna, saha-saha nu manggih tulang kudu dikumpulkeun.”

Si Lengser nyembah, tuluy indit, ngemban timbalan raja.

Dina poe Jumaah, leuwi teh dipengkong. Tuluy sakur tulang nu kapanggih, dikumpulkeun sarta disanggakeun ka kangjeng raja.

Budak awewe tuluy nyokot hihid. Tulang-tulang nu meunang ngumpulkeun tea digeberan ku manehna bari ngawih.

“Geber-geber hihid aing
hihid aing kabuyutan
titinggal nini awaking.”

Kitu bae ngawihna nepi ka tujuh kali. Tulang teh ujug-ujug jleg bae jadi deui jalma sarta hirup. Barang ret nenjo ka adina, gabrug silih rangkul, silih cium. Sanggeus kitu, raja mulih ti pamarakan. Budak nu duaan tea dicandak ka nagara sarta diangken putra.

Conto 2

Tema: Pancaindra

Murid sina nuduhkeun sawatara alat pancaindra dina awakna (irung, panon, jeung ceuli). Satuluyna, siswa ditungtun pikeun ngajawab pertanyaan-pertanyaan anu disodorkeun ku guru ngeunaan gunana pancaindra. Siswa oge sina ngabayangkeun kumaha upama Allah swt. teu mere panon ka urang.

Guru nerangkeun fungsi-fungsi pancaindra jeung anggota badan. Upamana, salahsahiji fungsi suku nyaeta pikeun leumpang. Ku ayana dibere suku, urang jadi bisa jalan-jalan.

Satuluyna guru bisa ngawanohkeun lagu jalan-jalan.

JALAN-JALAN

1. Hayu urang jalan-jalan
Mapay sawah jeung tegalan
masing awas tuh, aya solokan
Yu bareng urang luncatan.
2. Hayu urang jalan-jalan
mapay sawah jeung tegalan
sing iatna leuh, jeblog jalanna
kapaksa jengke leumpangna.
3. Hayu urang jalan-jalan
mapay sawah jeung tegalan
urang nyoba tuh, meuntas walungan
leumpangna mapay jambatan.
4. Hayu urang jalan-jalan
mapay sawah jeung tegalan
mipir pasir euh, di sisi jurang
kapaksa kudu ngorondang
5. Hayu urang jalan-jalan
mapay sawah jeung tegalan
tengah poe duh, panas nongtoreng
gancangan leumpang tong meleng.
6. Hayu urang jalan-jalan
Mapay sawah jeung tegalan
awak lesu duh, leumpang geus lila
hayu urang reureuh heula.

Conto 3

Tema: Rumah

Pangajaran bisa dimimitian ku cara murid ngawarnaan gambar imah anu geus disadiakeun ku guru. Satuluyna, murid sina nyaritakeun kaayaan imahna. Guru bisa nyodorkeun pertanyaan-pertanyaan ngeunaan fungsi imah atawa asal dijieunna imah. Malah murid sina nyaritakeun kagiatan anu dilaksanakeun di imah.

Guru bisa nyilokakeun yen di imahna murid teu meunang pasea jeung dulurna . Ulah saperti ucing jeung anjing saperti dina ieu kawih

UCING JEUNG ANJING

Ucing diudag anjing (2X)
Gog-gog-gog! Gog-gog-gog
Eong-eong
Jleng luncat asup ka kebon
Pagerna ditutupkeun.

Di imahna murid tinangtu osok ulin jeung babaturanana. Ku kituna, guru bisa ngawanohkeun kawih kaulinan barudak saperti ayang-ayang gung, eundeuk-eundeukan, jeung sajabana.

AYANG-AYANG GUNG

1. Ayang-ayang gung (gung)
gung goongna tarik (rik)
Rikat arek nyaba (ba)
Bari kakawihan (han)
Hantem gogonjakan (kan)
Kantenan gumbira (ra)
Rame ku nu seuri (ri)
Riab ting alabring.
2. Ayang-ayang gung (gung)
Gung goong kacapi (pi)
Piraku rek poho (ho)
Horeng kudu pinter (ter)
Terang tata-titi (ti)
Tinangtu waluya (ya)
Yakin loba sobat (bat)
Batur ubrang-abring.

EUNDEUK-EUNDEUKAN

Eundeuk-eundeukan lagoni
meunang peucang sahiji
leupas deui ku nini
beunang deui ku aki.

Conto 4

Tema: Sekolah

Murid sina nyaritakeun kajadian anu aya dina gambar ti mimiti hiji murid pamitan ka orang tua sabab rek indit ka sakola, kaayaan di jalan, sarta ahirna nepi ka sakola.

Satuluyna, guru nyaritakeun kaayaan murid anu asalna datang ti kulawarga. Indit ka sakola make seragam terus asup ka hiji kelas nyaeta Taman Kanak-kanak . Di sakola loba babaturan, diajar babarengan, ulin babarengan kalawan pinuh ku kagumbiraan. Cindekna, guru nyiptakeun suasana murid jadi akrab sarta ngebrehkeun yen di sakola teh matak pikabetaheun.

Guru nerangkeun yen ayeuna mah muridna teh tos lebet sakola. Ku kituna, murid kedah getol diajar supaya cita-citana laksana.

Patali jeung ieu pangajaran, guru bisa ngawanohkeun kawih lalamunan atawa sajak saperti ieu di handap.

LALAMUNAN

1. Mun abdi pareng nincak dewasa
Bade ngabantu Rukun Tatangga
Gotong royong tur sabilulungan
Trong-trong-trong! Sora kohkol ngelingan.
2. Mun abdi pareng nincak dewasa
Hayang laksana jadi tentara
Ngusir musuh nu rek niat jail
Dor-dor-dor! Musuh paeh dibedil.
3. Mun abdi pareng nincak dewasa
Moal nyaah ka dunya barana
Pakir miskin nu katalangsara
Sok-sok-sok! Rek dibagi sing rata.

KURING HAYANG

Kuring hayang
enya-enya ngulik pangarti

keur pibekeleun
 lamun geus sawawa
 da elmu mah
 teu beurat mamawa
     Kuring hayang
     hirup beunghar ku pangabisa
     sangkan jaga teu susah
     nyiar gawe nu mangpaat
     hasilna pikeun babakti
     ka Gusti Nu Maha Suci

Kuring hayang
 mun engke geus cumarita
 mulang tarima ka indung bapa
 jeung bumela ka lemah cai
 tempat kuring gumelar
 Indonesia nu dipicinta.

Conto 5

Tema: Kesehatan

. Guru bisa nanyakeun ngeunaan eta gambar. Upamana ku cara ngajukeun sawatara pertanyaan saperti ieu di handap.

- 1) Nuju naon eta istri teh?
- 2) Naha hidep sok ibak upami bade ka sakola?
- 3) Kumaha upami hidep henteu ibak upami bade ka sakola?
- 4) Jst.

Guru terus nerangkeun perkara kabersihan jeung kasehatan. Siswa bisa diajak nembangkeun pupuh asmarandana.

ASMARANDANA

Eling-eling murangkalih
 kudu apik jeung berseka
 ulah odoh ka panganggo
 mun kotor geuwat seuseuhan
 soeh geuwat kaputan
 ku nu buruk masing butuh
 ka nu anyar masing lebar.

C. PANUTUP

Atikan basa Sunda di Taman Kanak-Kanak diperlukeun pisan pikeun mantuan numuwuhkeun jeung mekarkeun kamampuh dasar siswa dina ngagunakeun basa Sunda, boh dina ngaregepkeun, nyarita, maca, atawa nulis.

Carita-carita atawa lagu-lagu anu ngandung ajen atikan tur loyog jeung tingkat kamekaran murid hade pisan digunakeun pikeun media diajar siswa enggoning mekarkeun pamikiran, sikep jeung kapribadian, katut bakat jeung kreativitas murid.

Pustaka

- Hadi, Ahmad, spk. 1991. *Peperenian*. Bandung: CV Geger Sunten.
- Harianti, Diah. 1995. "Program Kegiatan Belajar Taman Kanak-Kanak 1994". Jakarta: Depdikbud.
- Patmonodewa, Soemaiarti. 1995. "Buku Ajar Pendidikan Prasekolah". Jakarta: Depdikbud.
- Sari, Dini P. Daeng. 1996. "Metode Mengajar di Taman Kanak-Kanak II". Jakarta: Depdikbud.
- Shapiro, Lawrence E. 1997. *Mengajarkan Emotional Intelligence*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
- Sugiarto T., Mayke. 1995. "Bermain, Mainan, dan Permainan". Jakarta: Depdikbud.
- Suriamiharja, Agus. 1995. "Usulan Rancangan Disertasi". Program Pascasarjana IKIP Bandung.
- Suriamiharja, Agus, spk. 1997. *Padika Pangajaran Basa Sunda di Sakola Dasar*. Bandung: CV Geger Sunten.